

Η αυτοδιάθεση και το Κυπριακό στη δεκαετία του 1950

1. Εισαγωγικά

Το Κυπριακό έχει επιλεγμένα χρονικά σημεία εξέτασής του. Είτε το 1960 με την εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας, είτε το 1974 με την τουρκική εισβολή και την από τότε ασκούμενη κατοχή του 37% της επικράτειας, είτε το 1963-1964 με την πρώτη δια-κοινοτική ρήξη και αποχώρηση των Τουρκοκυπρίων (Τ/κ) σε θύλακες, είτε το 1983 με την άκυρη μονομερή ανακήρυξη οντότητας στο βόρειο κατεχόμενο τμήμα, είτε το 2002-2004 με την καταψήφιση σε δημοψήφισμα του σχεδίου Ανάν, είτε με την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ).

Η δεκαετία του 1950 ήταν η κρίσιμη καμπή για τη διαμόρφωση της ανεξαρτησίας που εκκίνησε με το ελληνοκυπριακό (ε/κ) δημοψήφισμα υπέρ της ένωσης το 1950 και ολοκληρώθηκε το 1960, όταν σε συνέχεια των συμφωνιών Ζυρίχης - Λονδίνου του 1959 ιδρύθηκε η ανεξάρτητη Κυπριακή Δημοκρατία. Η δεκαετία αυτή υπήρξε καθοριστική για τη διαδικασία της αποαποικιοποίησης. Κατά τη διάρκεια αυτής της δεκαετίας, στα Ηνωμένα Έθνη (ΗΕ) προετοιμάστηκε ο τερματισμός της αποικιοκρατίας και η παραχώρηση ανεξαρτησίας στα πρώην αποικιακά εδάφη, κατ' εφαρμογή της αρχής της αυτοδιάθεσης. Η αποαποικιοποίηση ολοκληρώθηκε το 1960, αλλά οι πρώτες διεργασίες, όσον αφορά στην εφαρμογή της αυτοδιάθεσης, ξεκίνησαν μέσω της Γενικής Συνέλευσης (ΓΣ)/ΗΕ από το 1950.

Οι έννοιες αυτοδιάθεση και ανεξαρτησία είναι αλληλένδετες: η αυτοδιάθεση υιοθετήθηκε μεταπολεμικά στο Χάρτη των ΗΕ ως θεμελιώδης νομική αρχή του διεθνούς συστήματος και βάση για την ανάπτυξη των φιλικών σχέσεων μεταξύ των κρατών. Η διάταξη του Χάρτη δεν ορίζει τον τρόπο άσκησης, ούτε ταυτοποιεί τον δικαιούχο, πέρα από την αναφορά στον όρο «λαός».¹ Η αρχή της αυτοδιάθεσης ως διαδικασία εξυπηρέτησε τα ΗΕ στον τερματισμό της αποικιοκρατίας, μεταβιβάζοντας στον εγχώριο πληθυσμό την κυριαρχία στα όρια του αποικιακού εδάφους.

2. Η προϊστορία της αποαποικιοποίησης

Η αποαποικιοποίηση δεν συντελέστηκε εν μια νυκτί. Υπήρξε προπαρασκευή στα ΗΕ, τα οποία μέσα από τα ψηφίσματα της ΓΣ/ΗΕ διαμόρφωσαν τον τρόπο παραχώρησης της ανεξαρτησίας των αποικιών με την εδραίωση της αυτοδιάθεσης των πληθυσμών αυτών των μη αυτόνομων εδαφών. Την προπαρασκευή

* Επίκουρος καθηγητής του διεθνούς δικαίου στο Πανεπιστήμιο Πειραιώς.

¹ Βλ. και R. Higgins, *Problems and Process, International Law and How We Use It* (Oxford: Oxford University Press, 1999), σσ. 112-113.

αυτή που οδήγησε στην αποαποικιοποίηση, από ό,τι φάνηκε, δεν στάθμισε ορθά η Ελλάδα στις στρατηγικές επιλογές της για το Κυπριακό.²

Με χρονολογική σειρά, το 1950 στην 5^η σύνοδό της η ΓΣ/ΗΕ υιοθέτησε ψήφισμα με το οποίο ανέθεσε στο Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο να προβεί σε μελέτη των μέσων που θα εγγυώνται την εφαρμογή του δικαιώματος αυτοδιάθεσης όλων των λαών και όλων των εθνών. Με ανάλογο ψήφισμα του ίδιου έτους η ΓΣ/ΗΕ διευκρινίζει ότι οι διατάξεις του Χάρτη σχετικά με τα δικαιώματα του ανθρώπου εφαρμόζονται τόσο στα μητροπολιτικά όσο και στα αποικιακά εδάφη.³

Σε όμοιο ψήφισμα της 6^{ης} συνόδου το 1952 η ΓΣ/ΗΕ επαναλαμβάνει το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση όλων των λαών, καλώντας τα κράτη μέλη των ΗΕ να πραγματώσουν το δικαίωμα αυτό στις μη αυτόνομες περιοχές και να διευκολύνουν την άσκησή του, με προσφυγή σε δημοψήφισμα ή σε κάθε άλλο αναγνωρισμένο δημοκρατικό μέσο.⁴ Το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση κηρύσσεται από τη ΓΣ/ΗΕ ως θεμελιώδες για τα ανθρώπινα δικαιώματα, που υπογραμμίζει την ανεξαρτησία και ενισχύει την ισότητα των κατοίκων όλων των μη αυτόνομων περιοχών. Ας σημειωθεί ότι η ΓΣ/ΗΕ διακηρύσσει με έμφαση ότι κανένα έδαφος δεν πρέπει να συνεχίζει να τελεί υπό μη αυτόνομο καθεστώς.

Τον Δεκέμβριο του 1952 η ΓΣ/ΗΕ σε ένα ακόμη βήμα της προς την αποαποικιοποίηση, υιοθετεί δύο ψηφίσματα. Στις 10 Δεκεμβρίου 1952 με ψήφισμά της προωθεί τη σύσταση επιτροπής για να προσδιοριστούν με ακρίβεια: α. Η έκταση της πλήρους αυτονομίας, β. Οι εγγυήσεις όσον αφορά στην εφαρμογή της αυτοδιάθεσης, γ. Οι διαδικασίες και τα μέσα της ελεύθερης έκφρασης της βούλησης, όσον αφορά το ιδιαίτερο καθεστώς τους (αυτονομία) ή το διεθνές καθεστώς τους (ανεξαρτησία). Το ίδιο ψήφισμα εξαγγέλλει τους όρους και τα στοιχεία με τα οποία ένας λαός μπορεί να οδηγηθεί είτε στην αυτονομία είτε στην πλήρη ανεξαρτησία.⁵ Ο προσανατολισμός των ΗΕ προς την απόκτηση της ανεξαρτησίας των αποικιών μέσω της άσκησης της αυτοδιάθεσης είναι σαφής.

Με το ψήφισμα στις 16 Δεκεμβρίου 1952, η ΓΣ/ΗΕ, αφού επαναλαμβάνει τη θεμελιώδη σπουδαιότητα της αρχής της αυτοδιάθεσης για την παραχώρηση ανεξαρτησίας σε όλους τους λαούς των μη αυτόνομων περιοχών, καλεί τα κράτη που διοικούν τα αποικιακά εδάφη να λάβουν όλα τα απαραίτητα μέτρα μέχρι την απόκτηση ανεξαρτησίας. Να μεριμνήσουν δηλαδή για τη μετάβαση και την εμπέδωση της θεσμικής συγκρότησης (*institutional building*) και ανάπτυξης των οργανωτικών

² Βλ. σχετικά με τη στρατηγική επί του κυπριακού ζητήματος στην ελληνική εξωτερική πολιτική βλ. Ε. Χατζηβασιλείου, *Στρατηγικές του Κυπριακού, Η Δεκαετία του 1950* (Αθήνα: Πατάκης, 2004), Ι. Stefanidis, *Isle of Discord, Nationalism, Imperialism and the Making of the Cyprus Problem* (New York: New York University Press, 1999).

³ Βλ. Σ. Καλογερόπουλος-Στράτης, *Το Δικαίωμα των Λαών στην Αυτοδιάθεση, η Παραβίαση στην Κύπρο*, (Αθήνα: Παπαζήσης, 1977), σ. 144.

⁴ Βλ. Καλογερόπουλος-Στράτης, 1977, σσ. 144-145.

⁵ Βλ. Καλογερόπουλος-Στράτης, 1977, σ. 148.

θεμελίων ενός συντεταγμένου κράτους που θα προκύψει. Στόχος είναι όχι μόνο η αποχώρηση της αποικιακής δύναμης αλλά και η εδραίωση θεσμών και η προετοιμασία της ηγεσίας της πρώην αποικίας, ώστε να είναι ικανή να αναλάβει μετά την απόκτηση ανεξαρτησίας τη διακυβέρνηση.

Το 1953 η ΓΣ/ΗΕ κάνει ένα ακόμη βήμα. Καλεί το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο να προτείνει τα μέσα που πρέπει να χρησιμοποιηθούν για τον σεβασμό στην ανάπτυξη του δικαιώματος των λαών στην αυτοδιάθεση σε διεθνές επίπεδο. Το ψήφισμα αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία, διότι πλαισιώνει το περιεχόμενο της αρχής της αυτοδιάθεσης. Για να τερματιστεί το καθεστώς των μη αυτόνομων περιοχών διατυπώθηκαν τρεις εναλλακτικοί τρόποι: 1. Πλήρης ανεξαρτησία. 2. Ένωση με τη μητρόπολη ή άλλο κράτος. 3. Ένσωμάτωση στη μητρόπολη, υπό τους ακόλουθους όρους: α. Οι κάτοικοι των μη αυτόνομων εδαφών να είναι σε θέση να αποφανθούν υπέρ μιας εκ των παραπάνω λύσεων, β. Η έκφραση να πραγματοποιηθεί με δημοκρατικά μέσα, δηλαδή, κυρίως με δημοψήφισμα.

Παράλληλα, στις 14 Δεκεμβρίου 1954, η ΓΣ/ΗΕ ανακεφαλαιώνει όσα περί του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης έχει ήδη διατυπώσει, καθώς και τη σύνδεσή της με την παραχώρηση ανεξαρτησίας των πληθυσμών των μη αυτόνομων περιοχών και, μέσω συστάσεων προς την Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, καλεί τα μέλη της να επεξεργαστούν προτάσεις, όσον αφορά στη μόνιμη κυριαρχία των πληθυσμών αυτών στους φυσικούς πόρους και την οικονομία τους. Παράλληλα, το ίδιο έτος η ΓΣ/ΗΕ υιοθετεί ψήφισμα καλώντας για τη σύναψη συμφώνου περί ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων, το οποίο, όπως υιοθετήθηκε δώδεκα έτη μετά, το 1966, προβλέπει ως θεμελιώδες και βάση για την ανάπτυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων το δικαίωμα των λαών στην αυτοδιάθεση. Η αντίληψη ότι η αρχή της αυτοδιάθεσης είναι συνυφασμένη με τα δικαιώματα του ανθρώπου επιβεβαιώνει τους στόχους που τέθηκαν με τον Χάρτη/ΗΕ. Παρέμενε παρόλα αυτά σε εκκρεμότητα η εφαρμογή του στις αποικίες, το καθεστώς των οποίων παραβιάζει τα ανθρώπινα δικαιώματα.

3. Η αποαποικιοποίηση

Με μαθηματική ακρίβεια η όλη προσπάθεια κατέληξε στο ψήφισμα 1514 που υιοθετήθηκε από τη ΓΣ/ΗΕ ομόφωνα στις 14 Δεκεμβρίου του 1960. Με το ψήφισμα αυτό διακηρύσσεται επίσημα η αναγκαιότητα τερματισμού, σύντομα και άνευ όρων, της αποικιοκρατίας με την παραχώρηση ανεξαρτησίας στα αποικιακά εδάφη. Η αποαποικιοποίηση αποτελεί την πρώτη εφαρμογή της αρχής της αυτοδιάθεσης, που με τον τρόπο αυτό αποκτά δεσμευτικό χαρακτήρα όσον αφορά στους αποικιακούς λαούς.⁶ Στην παρ. 2 του ψηφίσματος ορίζεται το δικαίωμα των λαών στην αυτοδιάθεση. Χάρη στο δικαίωμα αυτό οι λαοί ελεύθερα καθορίζουν το πολιτικό καθεστώς τους και ακολουθούν την οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική τους

⁶ Βλ. Α. Μπρεδήμας, *Αυτοδιάθεση Λαών και Εδαφικές Διεκδικήσεις*, (Αθήνα: Αντ. Σάκκουλας, 1986), σσ. 36-37.

ανάπτυξη. Στην παρ. 5 διασφαλίζεται η εδαφική ενότητα μιας χώρας, αφορίζοντας κάθε απόπειρα ανατροπής της εδαφικής ακεραιότητάς της, ως ασυμβίβαστη προς τους σκοπούς και τις αρχές του Χάρτη ΗΕ.

Κατ' εφαρμογή της αρχής της αυτοδιάθεσης, το ψήφισμα 1514/1960 προάγει την άνευ όρων ανεξαρτησία των αποικιακών εδαφών, κάνοντας, όμως, το νόημα του δημοψηφίσματος του πληθυσμού λιγότερο ισχυρό από ό,τι θα ήταν αναμενόμενο. Διαπιστώνεται ότι με την αντίληψη αυτή το ψήφισμα δεν συμβιβάστηκε πλήρως με τη βούληση του πληθυσμού που θα μπορούσε να αποφασίζει κατά πλειοψηφία για το πολιτικό καθεστώς του, ακόμη και αν επρόκειτο για ενσωμάτωση ή ένωση με άλλο κράτος. Η αυτοδιάθεση θα εκπληρωνόταν με τη διακοπή της εξουσίας της μητροπολιτικής διοίκησης στα αποικιακά εδάφη. Αυτός ήταν ο πρώτος στόχος. Παράλληλα, στόχος ήταν και η εδραίωση της ανεξαρτησίας και της πλήρους κυριαρχίας, στα σύνορα όμως που είχαν χαράξει οι αποικιοκράτες. Δεν γίνονταν δεκτά δημοψηφίσματα, παρότι θεωρήθηκαν ότι είναι απαραίτητα για την ανάδειξη της βούλησης του αποικιακού λαού, εάν δεν ανταποκρίνονταν στους βασικούς όρους ανεξαρτησίας που έθετε το ψήφισμα.⁷ Αβέβαιη τύχη ανέμενε τη δυνατότητα ένωσης με άλλο κράτος. Παρά ταύτα, ο ενδεδειγμένος τρόπος εκδήλωσης διά του δημοψηφίσματος της επιλογής προς κάθε μια από τις λύσεις που προτείνει το ψήφισμα, αναδεικνύει την ισχύ της αυτοδιάθεσης στη διαδικασία καθιέρωσης της ανεξαρτησίας.⁸ Σε συνδυασμό δε με τη διατήρηση της εδαφικής ενότητας αναδεικνύει την κυριαρχική βούληση και τον καθοριστικό ρόλο της πλειοψηφίας στη διαχείριση της ανεξαρτησίας και της κυριαρχίας.⁹

4. Αποαποικιοποίηση: αυτοδιάθεση αλλά και *uti possidetis*

Η αποαποικιοποίηση εκπληρώνει την αυτοδιάθεση, μέσα σε ένα πλέγμα ισχυουσών αρχών και προγενέστερης πρακτικής περί παραχώρησης ανεξαρτησίας, εξειδικεύοντάς τις στις συνθήκες των αποικιών. Με τη διάλυση της ισπανοαμερικανικής ηγεμονίας τον 19ο αιώνα είχε αναπτυχθεί η αρχή της *uti possidetis*. Πρόκειται για μια διαχρονικής ισχύος νομική αρχή που εξασφαλίζει τη διατήρηση της ακεραιότητας του εδάφους που μεταβιβάζεται κατά κυριαρχία στον νέο κάτοχό του. Η αρχή αυτή αφορά σε εδαφική παραχώρηση και διαδοχή. Σε εκείνη τη φάση εφαρμογής της δεν θα ετίθετο ζήτημα αυτοδιάθεσης. Η αυτοδιάθεση αναδείχθηκε μεταγενέστερα, κατά πρώτον ως πολιτική αρχή, μετά το τέλος του Α' παγκοσμίου

⁷ Α. Μπρεδήμας, «Δημοψήφισμα και Διεθνές Δίκαιο», *Κριτική Επιθεώρηση*, 1996/2, σ. 70 επ.

⁸ Βλ. Κ. Doehring, "Self-Determination", στο Β. Simma et al (eds.), *The Charter of the United Nations, A Commentary* (Oxford: Oxford University Press, 2002), σσ 47,. 52 επ. και 56.

⁹ Βλ. Higgins, 2006, σ. 114, Karl Doehring, 2002, σσ. 49-50.

πολέμου. Διατυπώθηκε δε ως νομική αρχή και βάση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο Χάρτη/ΗΕ.¹⁰

Η αποαποικιοποίηση διέλυσε το δίλημμα: *uti possidetis* ή αυτοδιάθεση, ο βασικός κανόνας της παραχώρησης της ανεξαρτησίας στις πρώην αποικίες; Η διεθνής απόφαση κατά τη δεκαετία του 1950 έδειχνε ότι καταρχήν μετεκινείτο από την αρχή της *uti possidetis* προς την αρχή της αυτοδιάθεσης. Στο προηγηθέν διάστημα αποδείχθηκε ότι οι εφαρμογές της αυτοδιάθεσης που οδήγησαν σε ανα-οριοθέτηση συνόρων, όπως στην Ινδία, δεν ήταν σφώρων επιλογή. Στην αφρικανική ήπειρο, με τις πολλές φυλετικές ομάδες, αν ακολουθείτο το παράδειγμα της Ινδίας, θα οδηγούσε αναπόφευκτα σε κατακερματισμό και εστία εντάσεων. Στην αφρικανική ήπειρο οι ηγεσίες προέτρεψαν τη ΓΣ/ΗΕ να υπάρξει μεν δικαίωμα της αυτοδιάθεσης, υπογραμμίζοντας, όμως, ότι, δεδομένων των συνθηκών της πολυφυλετικής σύνθεσης του πληθυσμού και των κάθετων διαιρέσεών του, που αποτελεί μια διαρκή απειλή αν δεν διασφαλισθεί η εδαφική ακεραιότητα, αυτό το δικαίωμα θα έπρεπε να ασκηθεί στα σύνορα της κάθε πρώην αποικίας.¹¹ Ο συνδυασμός της παραχώρησης της ανεξαρτησίας ως δικαίωμα της αυτοδιάθεσης με τη διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας της πρώην αποικίας, αναδεικνυόταν ως εφικτή και αποτελεσματική για τη βιωσιμότητα του νέου κράτους επιλογή. Έτσι το διεθνές σύστημα κατοχυρώνει το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης οριζόμενο στο πλαίσιο της αρχής της *uti possidetis*.

Η αποαποικιοποίηση συνιστά τον χωρισμό του αποικιακού εδάφους από τη μητροπολιτική διοίκηση που μεταξύ τους παρεμβάλλεται salt water, σύμφωνα με τη γνωστή θεωρία, εναρμονισμένη με την αρχή της *uti possidetis*. Στη λογική αυτή και σύμφωνα με το ψήφισμα 1514/1960, κάθε αποικιακός λαός διαδέχεται ως κυρίαρχος το αντίστοιχο αποικιακό έδαφος που του παραχωρείται ακέραιο.¹² Η αποαποικιοποίηση αφορά σε δικαίωμα του συνόλου του αποικιακού πληθυσμού,¹³ ικανοποιώντας τον με ανεξαρτησία και κυριαρχία.¹⁴ Αιτήματα περί χωριστής αυτοδιάθεσης απορρίπτονταν, αφού δόθηκε ειδικό βάρος στην αρχή της *uti possidetis*.

Η παραχώρηση ανεξαρτησίας αφορά στο σύνολο του πληθυσμού ως δικαιούχου της αυτοδιάθεσης και εξ ορισμού δεν επιμερίζεται σε εθνότητες ή μειονότη-

¹⁰ Βλ. T. Franck, *Fairness in International Law and Institutions* (Oxford: Oxford University Press, 1995), σ. 147 επ.

¹¹ Βλ. Higgins, 2006, σ. 122· Franck, 1995, σ. 151.

¹² Όπως σημειώνει ο Franck, 1995, σ. 152, δημοψηφίσματα που επέλεξαν πιθανές διαιρέσεις ή ενώσεις με άλλα πρώην αποικιακά εδάφη εφόσον δεν ανήκαν στην ίδια αποικιοκρατική δύναμη, δεν έγιναν δεκτά. Το West Irian ενσωματώθηκε με την Ινδονησία παρά τη διαφορετική βούληση του εγχώριου πληθυσμού.

¹³ Βλ. Doehring, 2002, σ. 56.

¹⁴ Βλ. P. Thornberry, “The Democratic or Internal Aspect of Self-Determination With Some Remarks on Federalism”, στο C. Tomuschat (ed.), *Modern Law of Self-Determination* (Dordrecht: Martinus Nijhoff, 1993), σ. 109 επ.

τες.¹⁵ Οι μειονότητες, στη φάση της παραχώρησης κυριαρχίας στις πρώην αποικίες, δεν θεωρήθηκαν χωριστοί δικαιούχοι της αντι-αποικιακής αυτοδιάθεσης.¹⁶ Όπως προέκυψε από την πρακτική, δεν λήφθηκαν υπόψη τα επιμέρους αιτήματα που υπογραμμίζουν διαφορετική εθνολογική σύνθεση ή προηγούμενο τίτλο κυριαρχίας, διότι θα οδηγούσαν σε μεταβολή των συνόρων της κάθε αποικίας. Ούτε έγιναν δεκτά τα αιτήματα άσκησης αυτοδιάθεσης μετά την ανεξαρτησία που θα κατέληγαν στη διαίρεση του άρτι νεότευκτου κράτους. Αυτά τα αιτήματα εξουδετερώθηκαν εν τη γενέσει τους.

Αυτό που έχει σημασία είναι η ανεξαρτησία του ακέραιου εδάφους και η εδραίωση του δικαιώματος του αποικιακού λαού να καθορίσει ελεύθερα το πολιτικό καθεστώς στο ανεξάρτητο πλέον έδαφός του. Ο συνδυασμός αυτοδιάθεσης και *uti possidetis* καθιερώνει την κυριαρχία της πλειοψηφίας ως αντιπροσώπου του συνόλου του πληθυσμού.¹⁷ Αυτή είναι η αρχιτεκτονική. Αυτή η αντίληψη δεν διατυπώνεται σε κάποιο κανόνα μόνο. Αναπαριστά τις προθέσεις της διεθνούς κοινότητας και μάλιστα διαχρονικά. Η σταθερότητα του νέου κράτους, καθώς και του διεθνούς συστήματος, είναι το μεγάλο στοίχημα της διεθνούς πολιτικής. Με τον τρόπο που εκπληρώθηκε η ανάδυση των νέων κρατών, οι αλλαγές στο νέο διεθνές σύστημα απέτρεψαν πιθανές αμφισβητήσεις ή απειλές κατά των συνόρων ή άλλες εδαφικές διεκδικήσεις. Μόνον αιτήματα χωριστής αυτοδιάθεσης προβλήθηκαν, τα οποία, όμως, έγκαιρα αντιμετωπίστηκαν. Με την πρακτική αυτή καθιερώθηκε το πλαίσιο. Δεν είναι δυνατόν το νέο κράτος να μεταβληθεί ως προς τα όριά του, ούτε να διεκδικείται τμήμα του είτε από τρίτο κράτος, περιλαμβανομένου του προκατόχου, είτε από μεμονωμένες, συνήθως εθνοτικές, ομάδες του πληθυσμού.¹⁸ Οποιαδήποτε άλλη απαίτηση για κατακερματισμό του κράτους, χάριν περαιτέρω ανεξαρτησίας στο πλαίσιο αιτήματος αυτοδιάθεσης, ισοδυναμεί με απόσχιση, για την οποία μάλιστα η διεθνής κοινότητα ήταν επίμονα αρνητική, αντιτιθέμενη στην ανα-οριοθέτηση των συνόρων.

Χαρακτηριστική είναι η διεθνής ανταπόκριση, όταν στις αρχές της δεκαετίας του 1960 κρίθηκε η απόσχιση της Κατάνγκα από το μόλις ανεξάρτητο Κονγκό. Η διεθνής κοινότητα ακαριαία κατέδειξε την απροθυμία της να θυσιαστεί η *uti possidetis* για να ικανοποιηθεί δικαίωμα χωριστής αυτοδιάθεσης. Υποστηρίχθηκε η κυβέρνηση του Κονγκό και ανετράπη το ενδεχόμενο της εδαφικής διαίρεσης. Δεν συνέτρεχε κανείς λόγος απόσχισης, μάλιστα δε σε μικρό χρονικό διάστημα μετά την απόκτηση ανεξαρτησίας του Κονγκό· ιδιαίτερα δε στην αφρικανική ήπειρο, όπου οι ηγεσίες της σφοδρά αντιτάχθηκαν σε κάθε απόπειρα κατακερματισμού του

¹⁵ Ο ορισμός της μειονότητας διαφέρει από τον ορισμό του αποικιακού λαού, όπως τον εξέλαβε δια της πρακτικής η διεθνής κοινότητα. Βλ. Doehring, 2002, σσ. 55-56.

¹⁶ Βλ. Doehring, 2002, σσ. 69-60.

¹⁷ Βλ. Doehring, 2002, σ. 56.

¹⁸ Βλ. A. Cassese, *Self-Determination of Peoples, A Legal Reappraisal*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), σ. 71 επ.

νέου κράτους, θυσιάζοντας επιμερισμό της αυτοδιάθεσης έναντι της ισχυρής στην αντίληψή τους αρχής της *uti possidetis*.¹⁹ Μόνη εξαίρεση καταγράφηκε ως *remedial secession* η περίπτωση απόσχισης του Bangladesh το 1971. Σε αυτήν την περίπτωση συνέτρεχαν λόγοι αποκατάστασης και διακοπής της εξοντωτικής παραβίασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων με αναρίθμητα θύματα. Το Bangladesh ήταν από τις τελευταίες πράξεις εδαφικής αποσκίρτησης στην ινδική χερσόνησο.

Έτσι, η αποαποικιοποίηση καθόρισε την εφαρμογή της αυτοδιάθεσης στα όρια της *uti possidetis*, καθιερώνοντας με τον τρόπο αυτόν το πρότυπο ανάδυσης ενός νέου κράτους. Δρασκελίζοντας τον χρόνο, στην περίπτωση διάλυσης και ανάδυσης νέων κρατών κατά τη δεκαετία του 1990, κατά βάση ακολουθήθηκε το πρότυπο αυτό, με την ανάδειξη, όμως, μιας δυναμικής εξέλιξης της αρχής στις εσωτερικές πτυχές του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης που αφορούν στην εσωτερική οργάνωση και απόλαυση του δικαιώματος υπό των εθνοτικών ομάδων των νέων κρατών.²⁰ Οι εφαρμογές αυτές έχουν θεμελιώσει το περιεχόμενο της αρχής της αυτοδιάθεσης διαχρονικά.²¹ Σε όλες τις περιπτώσεις εφαρμογής της η αυτοδιάθεση περιορίζεται από την αρχή της *uti possidetis* στα υφιστάμενα σύνορα, τα οποία θεωρούνται ιερά και απαραβίαστα, πράγμα που επηρεάζει στην κρίση περί αιτημάτων απόσχισης.

Δύο αρχές, η στατική *uti possidetis* και η δυναμική αυτοδιάθεση, σταθερότητα και απόλαυση δικαιωμάτων του ανθρώπου, είναι το μείγμα αρχών μέσα από τις οποίες αναδεικνύεται το νέο κράτος. Και οι δύο αρχές είναι προϊόντα άλλων εποχών και εφαρμογών σε διαφορετικές περιοχές. Και οι δύο παίζουν τον ίδιο καθοριστικό ρόλο στη στάση της διεθνούς κοινότητας σχετικά με τα αιτήματα πληθυσμών για ανεξαρτησία που ισοδυναμεί με χωριστικές κινήσεις.²² Η σχέση ανάμεσα σε αυτοδιάθεση και *uti possidetis* στη φάση της αποαποικιοποίησης κατέληξε σε υπεροχή της δεύτερης που προσδιορίζει την έκταση εφαρμογής της πρώτης. Αυτό για την εποχή του ήταν το πλαίσιο του κανόνα της αυτοδιάθεσης.²³ Η αυτοδιάθεση δεν απομειώθηκε, αφού αποκαθιστά κυριαρχία κι ανθρώπινα δικαιώματα που ο πληθυσμός κάθε αποικίας στερήθηκε καθ' όλη την αποικιοκρατική διοίκηση.²⁴

Η εδαφική σταθερότητα και η διατήρηση των συνόρων είναι το μείζον ζήτημα για να διασφαλισθεί η ανεξάρτητη υπόσταση του πληθυσμού σε ενιαία επικράτεια και να αποφευχθούν περαιτέρω εστίες αντιπαράθεσης που θα αναμόχλευε μια ανα-οριοθέτηση των συνόρων. Τα σύνορα, σύμβολο σταθερότητας του διεθνούς συστήματος που η διεθνής κοινότητα προωθεί, προστατεύονται από το διεθνές δί-

¹⁹ Βλ. Higgins, 1999, σ. 122.

²⁰ Βλ. Χ. Ροζάκης, *Η Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων σε μια Μεταβαλλόμενη Ευρώπη, Η Αυτοδιάθεση των Λαών και οι μειονότητες στην Πολιτική της Ευρωπαϊκής Κοινότητας*, (Αθήνα: Αντ. Σάκκουλας, 1994), σ. 47 επ.

²¹ Βλ. Franck, 1995, σ. 147 επ.

²² Ό.π. σ. 145.

²³ Ό.π. σσ. 149-150.

²⁴ Βλ. Thornberry, 1993, σ. 111.

και ως οριστικά και διασφαλισμένα. Νέα σύνορα συνεπάγονται νέες εστίες απαιτήσεων, εστίες κρίσεων που απειλούν τη σταθερότητα. Οι εντάσεις δεν θα εξέλιπαν, αλλά έπρεπε να επινοηθεί η κατασκευή, ώστε να απορροφώνται οι εξατομικευμένες απαιτήσεις και να δεσμεύεται το κράτος σε αντιπροσωπευτικές δομές στην άσκηση της κυρίαρχης εξουσίας του, διαμορφώνοντας έτσι την αντίληψη ότι η εδαφική ακεραιότητα, γενικώς, προστατεύει την άσκηση της αυτοδιάθεσης. Μάλιστα δε οι αφρικανικές ηγεσίες και μετά την απόκτηση ανεξαρτησίας τους υιοθέτησαν την αρχή της *uti possidetis* ως απόλυτο κανόνα των περιοχών τους, από τον φόβο της απόσχισής ή από τον φόβο μην αναζωπυρωθεί κάποιο υπόλειμμα αυτοδιάθεσης τύπου Wilson.²⁵

5. Η επόμενη ημέρα της αντι-αποικιακής αυτοδιάθεσης

Το περιεχόμενο που απορρέει από την αντι-αποικιακή αυτοδιάθεση: Καθιερώνεται η ανεξαρτησία και κυριαρχία του πρώην αποικιακού εδάφους. Η κυριαρχία θεωρείται θεμέλιος λίθος του κράτους, που στεγάζει τον πληθυσμό και είναι ο φορέας της διεθνούς εξουσίας. Ως απόρροια της κυριαρχίας, δεν είναι πλέον θεμιτή καμία έμμεση ή άμεση επέμβαση που αποσκοπεί στο να επιβάλει σε έναν λαό ένα καθεστώς αντίθετο στη βούλησή του. Οφείλεται σεβασμός σε κάθε μορφή διακυβέρνησης που απορρέει από τη λαϊκή βούληση ως εκδήλωση της κυριαρχίας του. Μετά την ανεξαρτησία του, κάθε κράτος είναι ελεύθερο και έχει την εξουσία, σε υλοποίηση της αυτοδιάθεσης και ως έκφραση της κυριαρχίας του πληθυσμού, να επιλέξει τη μορφή της κυβέρνησης απαγορεύοντας την οποιασδήποτε μορφής επέμβαση στην οργάνωσή του. Η διακυβέρνηση του ανεξάρτητου κράτους συναρτάται με την πλειοψηφία ως αντιπροσώπου του συνολικού πληθυσμού.²⁶ Πρόκειται για την εδραίωση της δημοκρατικής αρχής σχετική με την εγκαθίδρυση, τον έλεγχο και την ανάδειξη των κυβερνώντων. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Νότιας Ροδεσίας όπου μετά την ανεξαρτησία επιχειρήθηκε η κατάληψη της εξουσίας από λευκή μειοψηφία του καθεστώτος Ian Smith. Το 1962 το Συμβούλιο Ασφαλείας (ΣΑ)/ΗΕ κήρυξε άκυρη την ενέργεια σφετερισμού, επειδή αντιστρατευόταν στον *jus cogens* κανόνα της αυτοδιάθεσης που αφορούσε στην πλειοψηφία του, έγχρωμου εν προκειμένω, πληθυσμού.

Ειδικότερα οι όροι εφαρμογής: Ο πρώτος αναφέρεται στην ύπαρξη ενός πληθυσμού, συγκεντρωμένου κατά πλειοψηφία σε ένα έδαφος, ικανού να εκφράσει μια κοινή βούληση. Το έδαφος είναι το υλικό στοιχείο, το οποίο αυτό-ανεξαρτητοποιείται και καθορίζει την πλειοψηφία του πληθυσμού. Δεύτερον, η ομοιογένεια του πληθυσμού και η οριοθέτηση του εδάφους είναι στοιχεία που αναδεικνύουν την

²⁵ Για τη στάση των αφρικανικών χωρών έναντι της αρχής της αυτοδιάθεσης μετά την απόκτηση της ανεξαρτησίας τους, βλ. Higgins, 2006, σ. 116. Σχετικά με την αρχική σύλληψη της αυτοδιάθεσης: Ο Αμερικανός πρόεδρος Woodrow Wilson υπέβαλε στη συνδιάσκεψη των Βερσαλλιών το 1919 την αρχή της αυτοδιάθεσης ως ένα από τα 14 σημεία για ειρήνη. Η αρχή αυτή ήταν ταυτισμένη με την αρχή των εθνότητων. Δεν επικράτησε, όμως, τελικά.

²⁶ Βλ. Doehring, 2002, σσ. 55-56.

πλειοψηφία και προσδιορίζουν τις μειονότητες που διαβιούν σε κάθε έδαφος είτε διάσπαρτα είτε συγκεντρωμένα. Τρίτο στοιχείο είναι η κοινή βούληση απόκτησης ανεξαρτησίας και η ανάδειξη της πλειοψηφίας, που θα αντιπροσωπεύει το σύνολο του πληθυσμού. Με γνώμονα τη δημοκρατική αρχή, η αυτοδιάθεση ολοκληρώνεται με την καθιέρωση της εσωτερικής οργάνωσης και διακυβέρνησης.

Η εξουσία παραμένει το προνόμιο της πλειοψηφίας. Και οι μειοψηφούντες πληθυσμοί που ενίοτε με τις απαιτήσεις τους απειλούν την ενότητα του κράτους; Μολονότι βέβαια η αυτοδιάθεση ιδρύει πατρίδα για τον πληθυσμό, δεν απομονώνει όμως ούτε αποκλείει από αυτόν τις επιμέρους εθνότητες που έχουν διαφορετικές καταγωγές ή ταυτότητες. Για να είναι δε δυνατόν κάθε ομάδα του πληθυσμού να απολαύει των δικαιωμάτων της αυτοδιάθεσης, συνιστά υποχρέωση του κράτους να μεριμνά και να προασπίζει τα δικαιώματα μειονοτικών ομάδων του πληθυσμού.

6. Η αυτοδιάθεση στο μετα-αποικιακό πλαίσιο

Η αυτοδιάθεση δεν είναι δικαίωμα μιας χρήσης. Η αποαποικιοποίηση ήταν μια φάση εφαρμογής της αυτοδιάθεσης κι έκλεισε τον κύκλο της. Η αυτοδιάθεση δεν ταυτίζεται μόνο με την ανεξαρτησία. Χωρίς να έχει επιφέρει απειλητικές αναταράξεις στο διεθνές σύστημα και με τις εγγυήσεις ασφάλειας που προσδίδουν τα σταθερά σύνορα, μετά την αποαποικιοποίηση η αυτοδιάθεση εκτυλίσσεται και στην πτυχή της εφαρμογής της στο εσωτερικό του κράτους, ως διαρκής υποχρέωση αντιπροσωπευτικής οργάνωσης και προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου.²⁷

Το ψήφισμα 2625/1970 οριοθετεί τη δυναμική εφαρμογή του δικαιώματος στην αυτοδιάθεση στο μετα-αποικιακό πλαίσιο.²⁸ Σε μια αναδιατύπωση των αρχών του διεθνούς δικαίου, διευκρίνισε έτι περαιτέρω την αρχή της αυτοδιάθεσης, με σαφή την αναφορά σε δύο συνισταμένες: πρώτον, την εδραίωση αντιπροσωπευτικής διακυβέρνησης, χωρίς αποκλεισμούς ομάδων του πληθυσμού και, δεύτερον, το σεβασμό προς την εδαφική ακεραιότητα του κράτους. Πρόκειται για μια επιβεβαίωση της εδαφικής ακεραιότητας και κυριαρχίας των νέων κρατών, καθώς και την αναδιατύπωση της αυτοδιάθεσης που επεκτείνεται και στη διευθέτηση των απαιτήσεων των επιμέρους εθνοτικών ομάδων. Διαμορφώνει έτσι μια ακόμη πτυχή, αυτήν της εσωτερικής αυτοδιάθεσης.²⁹

Η εσωτερική αυτοδιάθεση, που συνεπάγεται έναν βαθμό διεκδίκησης δικαιωμάτων από το κράτος, έχει ταυτιστεί σε μεγάλο βαθμό με την προστασία και τον σεβασμό των μειονοτικών δικαιωμάτων. Είναι η υποχρέωση του κράτους να κατοχυρώνει την απόλαυση της αυτοδιάθεσης του συνόλου του πληθυσμού και ειδικότερα των ομάδων που δεν ανήκουν στην επικρατούσα πλειοψηφία. Επιπροσθέ-

²⁷ Βλ. C. Tomuschat, "Self-Determination in a Post-Colonial World", στο C. Tomuschat (ed.), *Modern Law of Self-Determination*, (Dordrecht: Martinus Nijhoff, 1993), σ. 8 επ.

²⁸ Βλ. Higgins, 2006, σ. 118.

²⁹ Βλ. Cassese, 1995, σ. 108 επ.

τως, στην πτυχή αυτή περιλαμβάνονται η αυτονομία ή η αυτοδιοίκηση, η διανομή και ισόρροπη θεσμική συμμετοχή ισομεγέθων κοινοτήτων, (γνωστό το πρότυπο και ως συναινετικό κράτος (*consociational democracy*)), ή το ομοσπονδιακό δικαίωμα, πρότυπα που καθορίζονται μετά από διάλογο με τις κυβερνώσες ή τις πλειοψηφούσες élites.³⁰ Η διανομή εξουσιών ανάμεσα σε εθνοτικές ομάδες κατά ποσοστά που προσεγγίζουν τα ποσοστά της αριθμητικής σύνθεσής τους, το συναινετικό πρότυπο, όπως έχει αναπτύξει ο Lijphart, είναι μια πολύ προωθημένη μορφή διακυβέρνησης.³¹ Περαιτέρω, όσον αφορά στην ομοσπονδιακή οργάνωση, η αρχή της αυτοδιάθεσης ούτε την προβλέπει ούτε μπορεί να την επιβάλει. Αποτελεί μια γενική οδηγία στο πλαίσιο επιλογών της αρχής της αυτοδιάθεσης.³² Αλλά η συγκρότηση τέτοιου πολιτικού συστήματος εξαρτάται από τη βούληση των ενδιαφερομένων ομάδων μόνο με συμφωνία.³³ Είναι μια λύση έναντι της διαίρεσης, καθώς και μια προοπτική ότι από μια εσωτερική διαίρεση μπορεί να προκύψει ένωση με ομοσπονδιακή μορφή. Οι ομοσπονδιακές χώρες προέκυψαν από την ένωση υφισταμένων περιφερειών κατοχυρώνοντας την ενότητα του κράτους. Προϋποθέτει, όμως, καθορισμένες μη αμφισβητούμενες περιοχές διαφορετικών πληθυσμιακών ομάδων με την πρόθεση να ενωθούν με αντάλλαγμα τη διανομή αρμοδιοτήτων και εξουσιών στη διακυβέρνηση ανάμεσα σε αυτο-κυβερνώμενες κοινότητες του σύνθετου πλην εδαφικά ενιαίου κράτους.³⁴ Ο Tomuschat σημειώνει ότι το υποθετικό ομοσπονδιακό δικαίωμα της αυτοδιάθεσης θα λειτουργούσε ως καταλύτης έναντι φυγόκεντρων αντιδράσεων, αν και θα παρέμενε ως μια γενική αρχή περί οργάνωσης του εσωτερικού πολιτικού συστήματος και θα έπρεπε να ευθυγραμμίζεται με τις ιδιαιτερότητες της ενδιαφερόμενης χώρας, την κουλτούρα της, καθώς και ιστορικά δεδομένα της.³⁵

Με το ψήφισμα ΓΣ/HE 2625/1970 η συμβιωτική αντίθεση ανάμεσα στην αυτοδιάθεση και στην *uti possidetis* διατυπώθηκε καταληκτικά υπέρ της αυτοδιάθεσης. Οι μειονότητες ασκούν τα δικαιώματα που υπογραμμίζουν τη διατήρηση της ταυτότητας και της υπόστασής τους. Δεν προκύπτει από τα μειονοτικά δικαιώματα κανένα δικαίωμα απόσχισης.³⁶ Η προστασία των μειονοτικών δικαιωμάτων συνιστά

³⁰ Βλ. T. Christakis, *Le droit a l'auto-détermination en dehors de situation de décolonisation*, (Paris: La documentation française, 1999), σ. 507 επ.

³¹ Βλ. A. Lijphart, *Democracy in Plural Societies, A Comparative Exploration*, (New Haven: Yale University Press, 1977)· A. Lijphart, *Patterns of Democracy, Government Forms and performance in Twenty-Six Countries*, (New Haven: Yale University Press, 1999).

³² Βλ. O. Kimminich, "A 'Federal' Right of Self-Determination", στο C. Tomuschat (ed.), *Modern Law of Self-Determination* (Dordrecht: Martinus Nijhoff, 1993), σ. 98.

³³ Βλ. Tomuschat, 1993, σ. 13.

³⁴ Ο.π. σ. 15.

³⁵ Ο.π. σ. 17.

³⁶ Βλ. Higgins, 2006, σ. 124.

υλοποίηση της αναπαλλοτριώτης εσωτερικής αυτοδιάθεσης. Αυτό καθίσταται σαφές. Το ίδιο ισχύει και για τις άλλες μορφές, όπως είναι η απόλαυση του καθεστώτος αυτονομίας. Η θεσμική διαφύλαξη των κατοχυρωμένων δικαιωμάτων καταδεικνύει τις προτεραιότητες της διεθνούς κοινότητας.³⁷ Άρα, τίθεται όχι μόνο ένα πλαίσιο μεταχείρισης έναντι των ομάδων αυτών αλλά και φραγμός σε πρακτικές που θα προσέβαλλαν τα δικαιώματά τους.³⁸

Το ψήφισμα 2625/1970 επιβεβαίωσε μεν την κυριαρχία κάθε νέου κράτους, θέτοντας, όμως, όρια στην άσκηση της εδαφικής ακεραιότητας, η οποία δεν μπορεί να προβάλλεται ως άλλοθι για να δικαιολογείται η στέρηση εσωτερικής αυτοδιάθεσης μιας εθνοτικής ομάδας του πληθυσμού πόσο μάλλον, αν η εσωτερική αυτοδιάθεση με οποιαδήποτε μορφή απαλλοτριώνεται και στυγνά παραβιάζονται τα ανθρώπινα δικαιώματα με διωγμούς και εξοντώσεις σε περίπτωση απαίτησης να ανακτηθεί.³⁹ Η έννοια της αντιπροσωπευτικής κυβέρνησης είναι η στάθμη της ανοχής της διεθνούς κοινότητας απέναντι στη μεταχείριση κάθε κυβέρνησης έναντι των εθνοτικών ομάδων του πληθυσμού τους.⁴⁰ Μάλιστα δε, για μια μερίδα διεθνολόγων η στάθμη αυτή θεωρείται κριτήριο για την απόσχιση. Πλην όμως, η εδαφική ακεραιότητα συνιστά καταρχήν φραγμό σε εξατομικευμένες απαιτήσεις.

Η εδαφική ακεραιότητα έχει ερμηνευτεί ποικιλοτρόπως. Από τη μια πλευρά του διαλόγου θεωρείται ως η αρχή που εμποδίζει κάθε δυνατότητα απόσχισης ή διάλυσης με την προοπτική δημιουργίας ενός νέου κράτους για να ικανοποιηθούν οι επιδιώξεις εθνοτικών ομάδων του πληθυσμού. Η άποψη αυτή δεν αμφισβητείται, τουλάχιστον κατά τη φάση της απόκτησης της ανεξαρτησίας. Από την άλλη πλευρά του διαλόγου, σημειώνεται μια εδραιωμένη ακαδημαϊκή άποψη, προσκείμενη στα ανθρώπινα δικαιώματα ως πυλώνα του διεθνούς δικαίου. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, ο όρος της εδαφικής ακεραιότητας δεν μπορεί να προσφέρεται ως ασπίδα προστασίας της ενότητας του κράτους σε περίπτωση σοβαρής κι εκτεταμένης παραβίασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων.⁴¹ Κατά την άποψη της Rozalyn Higgins και άλλων, η αρχή της εδαφικής ακεραιότητας σχετικοποιείται, εάν εθνοτικές ή άλλες μεμονωμένες ομάδες του πληθυσμού αποκλείονται ή γίνονται αντικείμενο εξοντωτικής διακριτικής μεταχείρισης.⁴² Κατ' αυτήν την άποψη, η *uti possidetis* είναι υποχρέωση του κράτους να διατηρεί τα σύνορα στην κατάσταση που τα παρέλαβε. Η εδαφική ακεραιότητα αφορά σε διακρατικές σχέσεις και όχι σε υποχρέωση μειονοτήτων. Ανάλογη άποψη υιοθέτησε και το ΔΔΧ στη γνωμοδότησή του για την ανακήρυξη ανεξαρτησίας του Κοσόβου.

³⁷ Βλ. Kimminich, 1993, σ. 93.

³⁸ Βλ. Tomuschat, 1993, σσ. 12-13.

³⁹ Βλ. Cassese, 1995, σ. 122 επ.

⁴⁰ Βλ. Tomuschat, 1993, σ. 17· Doehring, 2002, σ. 57.

⁴¹ Βλ. Tomuschat, 1993, σ. 19· Kimminich, *ό.π.*, σ. 93.

⁴² Βλ. Higgins, 2006, σσ. 121 και 125.

Και ποια θα ήταν δυνατόν να είναι η τύχη της ένωσης μετά την αποαποικιοποίηση; Πρέπει να σημειωθεί ότι αν και με την απόφαση ΓΣ/ΗΕ 1514/1960 η διεθνής κοινότητα προσανατολίστηκε στην ανεξαρτησία των αποικιακών εδαφών, τόσο το μετέπειτα ψήφισμα 1541/1960 όσο και το ψήφισμα 2625/1970 της ΓΣ/ΗΕ που υιοθετήθηκε μια δεκαετία αργότερα, προβλέπουν ότι η αυτοδιάθεση είναι δυνατόν να περιλάβει και άλλες μορφές πλην της ανεξαρτησίας, όπως είναι η ένωση ή η ενσωμάτωση σε τρίτο κράτος, με διατήρηση του δικαιώματος εσωτερικής αυτοδιάθεσης του μειοψηφούντος πληθυσμού.⁴³

7. Η περίπτωση της αυτοδιάθεσης και ανεξαρτησίας της Κύπρου

Λιγότερο συχνά ερευνάται το Κυπριακό μέσα από την οπτική της αυτοδιάθεσης, παρότι καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1950 τα αιτήματα αμέσως ή εμμέσως θεμελιώθηκαν σε αυτήν την αρχή. Η αποαποικιοποίηση δεν περιέλαβε την παραχώρηση ανεξαρτησίας της Κύπρου που πραγματώθηκε με διαφορετική διαδικασία. Η Κύπρος υπήρξε αποικία από το 1925, μετά από μια μακρά περίοδο βρετανικής κατοχής που ακολούθησε τη συνθήκη του 1878. Η Τουρκία με τη συνθήκη της Λωζάννης του 1923 παραιτήθηκε των διεκδικήσεών της στην Κύπρο υπέρ της Βρετανίας. Ο τερματισμός της αποικιακής διοίκησης στην Κύπρο συνδέθηκε με το αίτημα της ένωσης. Το αίτημα αυτό είχε ήδη υποβληθεί στα 1930. Το 1950 με την έλευση στο προσκήνιο του χαρισματικού αρχιεπισκόπου Μακαρίου και την πρωτοβουλία του να ανακινήσει τη διακοπή της βρετανικής αποικιακής διοίκησης, προκάλεσε δημοψήφισμα στο οποίο το 97% του ε/κ πληθυσμού, εκδηλώνοντας το δικαίωμα της αυτοδιάθεσής του, τάχθηκε υπέρ της ένωσης με την Ελλάδα. Βασικός αντίπαλος της ιδέας αυτής ήταν η αποικιακή Βρετανία. Οι πιέσεις προς τις ελληνικές κυβερνήσεις να προσφύγουν ενώπιον των ΗΕ δεν απέδωσαν και μόνο το 1954 υποβλήθηκε αίτημα, όχι αμιγώς αυτοδιάθεσης, αλλά ένωσης της νήσου με την Ελλάδα. Η Βρετανία με το πρόσχημα ότι η ένωση απλώς επιμηκύνει την εξάρτηση, συνέβαλε στο να απορριφθεί η προσφυγή, πλην όμως το Κυπριακό εγγράφηκε στην ατζέντα της ΓΣ/ΗΕ ως ένα ζήτημα διεθνούς ενδιαφέροντος. Σε αντίθεση, η Βρετανία μετέτρεψε το διεθνές ζήτημα της Κύπρου σε μια διένεξη που θα διευθετείτο σε τριμερή διάσκεψη ανάμεσα στη Βρετανία, την Ελλάδα και την Τουρκία που ξεκίνησε το 1955. Με τον τρόπο αυτό η Κύπρος εντάχθηκε σε μια διαδικασία τερματισμού της αποικιακής διοίκησης διαφορετική από την αποαποικιοποίηση που δρομολογείτο στη ΓΣ/ΗΕ. Το αποτέλεσμα της διάσκεψης ολοκληρώθηκε με έναν επώδυνο συμβιβασμό και την επιβολή ενός ιδιόρρυθμου καθεστώτος ανεξαρτησίας της Κύπρου.⁴⁴

⁴³ Βλ. Higgins, 2006, σ. 118, J. Crawford, *The Creation of States in international Law* (Oxford: Oxford University Press, 2006), σ. 388 επ.

⁴⁴ Βλ. και J. Joseph, «Η Επιρροή των Εθνοτικών Διασυνδέσεων στις Συνθήκες Συγκρούσεων: το Τρίγωνο Ελλάδας-Τουρκίας-Κύπρου», στο Α. Στεργίου – Heinz Richter (επιμ.), *Το Κυπριακό με το Βλέμμα των Ξένων* (Αθήνα: Ροές Δοκίμια, 2006), σ. 64 επ.

Η ανεξαρτησία της νήσου επιτεύχθηκε με βάση τις συμφωνίες Ζυρίχης και Λονδίνου του 1959, ένα έτος πριν την τελική διακήρυξη της παραχώρησης της ανεξαρτησίας στα αποικιακά εδάφη, σε εφαρμογή της αρχής της αυτοδιάθεσης. Εάν η Κύπρος είχε ενταχθεί στην ίδια διαδικασία αποαποικιοποίησης, η ανεξαρτησία της θα είχε αντιμετωπιστεί με τους όρους του ψηφίσματος ΓΣ/ΗΕ 1514/1960. Δηλαδή, θα είχε καθιερωθεί η νεοσύστατη Κυπριακή Δημοκρατία με ελευθερία στον καθορισμό του τρόπου άσκησης των εξουσιών της, με την εδραίωση της δημοκρατικής αρχής ως οργανωτικού θεμέλιου της εσωτερικής πολιτειακής δομής της χώρας με την επικράτηση της πλειοψηφίας, στην οποία θα ανετίθετο αποκλειστικά η διακυβέρνηση της χώρας, ως φορέα της κυριαρχίας με το μη αποκλεισμό της μειοψηφίας, στην οποία η πλειοψηφία θα αναγνώριζε και θα σεβόταν τα μειονοτικά δικαιώματά της με έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας ως πρωτογενούς πηγής που θα υπογράμμιζε την ικανότητα κατάρτισης του συντάγματος της χώρας με τη δυνατότητα της αναθεώρησης των διατάξεων του συντάγματος και την πραγματική ελευθέρωση από κάθε δέσμευση που θα αντιστρατεύονταν την κυρίαρχη βούληση του κυπριακού λαού.

Με τις συμφωνίες Ζυρίχης και Λονδίνου του 1959 απορρίφθηκε τόσο η ένωση όσο και η ανεξαρτησία της πλειοψηφικής αυτοδιάθεσης που επεδίωκε η ε/κ πλευρά. Απορρίφθηκε, επίσης, και το αίτημα διχοτόμησης που θα οδηγούσε σε εδαφικό χωρισμό και σε μετακινήσεις πληθυσμού, αλλά αποτράπηκε η αφομοίωση της τ/κ κοινότητας. Η απόκτηση της ανεξαρτησίας συντελέστηκε με διεθνή συμφωνία και ένα σύνταγμα παραχωρήθηκε από τις συμβαλλόμενες χώρες, χωρίς να έχει καταρτιστεί από αντιπροσωπευτικό σώμα του κυπριακού πληθυσμού.⁴⁵ Οι τρεις συμβαλλόμενες εγγυήτριες χώρες διατύπωσαν στις συμφωνίες τη δικοινοτική δομή του πολιτεύματος, μεταφέροντάς την αυτούσια στις μη αναθεωρητέες διατάξεις του Συντάγματος που κατήρτισαν. Αν και σε κάθε αποικία μετά την ανεξαρτησία ο πληθυσμός ήταν ελεύθερος να επιλέξει τη μορφή της κυβέρνησης στα όρια του κράτους, εν τούτοις στην Κύπρο η εσωτερική οργάνωση επιβλήθηκε και μάλιστα υπό καθεστώς εγγυήσεων, ώστε να τηρηθεί, παρότι οι συμφωνίες αυτές μονογραφήθηκαν από τους ηγέτες των δύο κοινοτήτων, προκειμένου να τεθούν σε ισχύ.⁴⁶ Το σύνταγμα, που έχει αποκληθεί ποικιλοτρόπως ως παραχωρημένο ή δοτό,⁴⁷ θα ετηρείτο ανεξαρτήτως βούλησης από τα πολιτειακά όργανα, τα οποία αναδείχθηκαν κατά τις πρώτες εκλογές με βάση το σχέδιο ακόμη τότε συντάγματος πριν από την επίσημη ανάληψη και λειτουργία της Κυπριακής Δημοκρατίας.

⁴⁵ Βλ. Γ. Παπαδημητρίου, *Το Συνταγματικό Πρόβλημα της Κυπριακής Δημοκρατίας*, (Αθήνα: Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, Αντ. Σάκκουλας, 1997), σσ. 36-40, 59 επ.· Αιμ. Αιμιλιανίδης, *Η Υπέρβαση του Κυπριακού Συντάγματος*, (Αθήνα-Θεσσαλονίκη: εκδ. Σάκκουλα, 2006), σ. 55 επ.· Κ. Χρυσοστομίδης, *Το Κράτος της Κύπρου στο Διεθνές Δίκαιο* (Αθήνα: Αντ. Σάκκουλας), 1994, σ. 75 επ.

⁴⁶ Βλ. Doehring, 2002, σ. 56.

⁴⁷ Βλ. Παπαδημητρίου, 1997, σ. 40· Αιμιλιανίδης, 2006, σ. 55.

8. Η βασική δομή της Κυπριακής Δημοκρατία και το Σύνταγμα

Ως βάση πολιτειακής οργάνωσης ελήφθη η ύπαρξη κοινοτήτων, η ε/κ πλειοψηφία του 80% και η τ/κ μειονότητα του 18%, δύο ανισομεγέθεις κοινότητες, στις οποίες εντάχθηκε ο κυπριακός πληθυσμός. Η δημοκρατική αρχή δεν αποτέλεσε οργανωτική βάση του πολιτεύματος. Η δομή διαρθρώθηκε σε ένα είδος συναινετισμού (*consociationalism*), ή δικοινοτισμού, όπως την αποκαλούν οι συνταγματολόγοι, με οργανωτική αρχή του πολιτεύματος τη δυαδική αρχή.⁴⁸ Η δομή που περιγράφεται παρακάτω αφορά σε ποσοστιαία διανομή εξουσιών μεταξύ των κοινοτήτων σε πολιτειακά όργανα, με καταφανή, όμως, την υπεροχή της ε/κ κοινότητας.

Ο κύκλος των δεσμεύσεων της Κυπριακής Δημοκρατίας: Οι διατάξεις της βασικής δομής των συμφωνιών του 1959 αναδιατυπώθηκαν στο Σύνταγμα του 1960. Δυνάμει του άρθρου 182 του Συντάγματος οι διατάξεις που αναδιατυπώνουν τη βασική δομή δεν είναι δυνατόν ούτε να αναθεωρηθούν ούτε να καταργηθούν, συνιστούν δε τον θεμελιώδη κανόνα αυξημένης ισχύος που θα ετηρείτο απαρέγκλιτα.⁴⁹ Στην ίδια κατηγορία των σκληροπυρηνικών μη αναθεωρήσιμων συνταγματικών διατάξεων εμπίπτει και η απαγόρευση τόσο της ένωσης όσο και της διχοτόμησης. Με την ίδια λογική, μέσω του Συντάγματος δεσμεύεται η Κυπριακή Δημοκρατία από τις συνθήκες εγγύησης. Ο περιορισμός της κυριαρχίας τουλάχιστον στη φάση της απόκτησης ανεξαρτησίας της Κυπριακής Δημοκρατίας υφέρπει, με έναν αναχρονιστικό μηχανισμό εποπτείας της αμφισβητούμενης συνθήκης εγγύησης για να τηρηθεί πιστά και χωρίς παρεκκλίσεις η βασική δομή των συμφωνιών αναδιατυπωμένων στο Σύνταγμα.

Η δομή: Κατά κάθε άποψη οι συμφωνίες του 1959 εδραίωσαν τη δικοινοτική διανομή των εξουσιών της Κυπριακής Δημοκρατίας. Η δομή, όπως αναδιατυπώθηκε στο σύνταγμα, προβλέπει, αντί της αρχής της λαϊκής κυριαρχίας και της δημοκρατικής αρχής, μια ιδιόρρυθμη οργάνωση δικοινοτισμού. Ο ακρογωνιαίος λίθος του πολιτεύματος είναι ο διαχωρισμός του λαού της Κύπρου στις δύο κοινότητες, στις οποίες το σύνταγμα ανέθεσε και την πολιτική εξουσία δι' εκλογής των αξιωματούχων τους τόσο της εκτελεστικής όσο και της νομοθετικής εξουσίας. Ο πληθυσμός, δηλαδή κάθε πολίτης, είναι υποχρεωμένος να ανήκει αναλόγως της καταγωγής του σε μια από τις δύο κοινότητες, οι οποίες συμμετέχουν μέσω των αιρετών εκπροσώπων τους στη διανομή εξουσιών σε όλα τα επίπεδα των λειτουργιών του κράτους.⁵⁰ Ο Γιώργος Παπαδημητρίου παρατηρεί ότι το κυπριακό Σύνταγμα

⁴⁸ Βλ. Α. Μαρκίδης, «Ο Δικοινοτισμός στο Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας», στο Χ. Περικλέους, *Κυπριακή Δημοκρατία, Επώδυνη Πορεία*, (Αθήνα: Παπαζήσης, 2010) σ. 188· Γιώργος Παπαδημητρίου, 1997, σ. 62· Αιμιλιανίδης, 2006, σ. 36.

⁴⁹ Βλ. Αιμιλιανίδης, 2006, σ. 52.

⁵⁰ Βλ. Χ. Λοττίδης, *Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας. Η Πολυπλοκότητά του και η Ανεπιτυχής Προσπάθεια Αναθεώρησής του, το 1963* (Αθήνα: εκδ. Σάκκουλα, 2009), σ. 118 επ. Ακόμη και οι Μαρωνίτες ή οι Αρμένιοι, μειονότητες με πολύ μικρά ποσοστά, έπρεπε να ενταχθούν είτε στην ε/κ είτε στην τ/κ κοινότητα.

καθιερώνει αντί της δημοκρατικής αρχής τη δικοινοτική αρχή, όσον αφορά στην εκπόρευση των εξουσιών της Κυπριακής Δημοκρατίας. Αναδεικνύεται δε η δυαδική αρχή ως οργανωτικό θεμέλιο του πολιτεύματος.⁵¹ Όπως επισημαίνει και ο Αλέκος Μαρκίδης, οι συμφωνίες και το σύνταγμα προβλέπουν ένα *sui generis* πολίτευμα προεδρικού συστήματος που στηρίζεται και έχει ως θεμέλιο την ύπαρξη δύο κοινοτήτων, τις οποίες και θεσμοθετεί, προσδίδοντας στην κάθε μία πολιτικές εξουσίες και αρμοδιότητες, παραπέμποντας σε δικοινοτικό συνεταιρισμό,⁵² χωρίς όμως να τις εξισώνει πλήρως πολιτικά.⁵³

Ειδικότερα, στην εκτελεστική εξουσία ο πρόεδρος της Δημοκρατίας είναι ο αρχηγός της Κυπριακής Δημοκρατίας και εκλέγεται από την ε/κ κοινότητα. Η πολιτική υπεροχή της ε/κ κοινότητας είναι εμφανής. Στην τ/κ πλευρά παραχωρήθηκαν εξουσίες που οπωσδήποτε την αναβάθμισαν από μειονότητα σε κοινότητα. Ο αντιπρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας εκλέγεται από την τ/κ κοινότητα. Ενώ μεν στις συμφωνίες του 1959 η εκτελεστική εξουσία προβλεπόταν ότι θα ασκείτο από κοινού από τον πρόεδρο και τον αντιπρόεδρο, παρόλα αυτά, στο σύνταγμα υπήρξε μια ελαφρά απόκλιση, δίνοντας ένα σαφές προβάδισμα στον πάντοτε ε/κ πρόεδρο. Ορισμένες εξουσίες ασκούνται από τον πρόεδρο και ορισμένες άλλες από τον αντιπρόεδρο. Αυτό που προβληματίσε ήταν το αποκορύφωμα της δυαδικής αρχής, ήτοι το δικαίωμα αρνησικυρίας σε συγκεκριμένες εξουσίες και αποφάσεις, τόσο στην εκτελεστική όσο και στη νομοθετική εξουσία.⁵⁴ Η αρνησικυρία αφορά σε ψηφιζόμενο νόμο, αλλά επιπλέον αφορά τόσο σε εξωτερικές υποθέσεις της Κυπριακής Δημοκρατίας όσο και σε συγκεκριμένα θέματα άμυνας και ασφάλειας, ειδικότερα δε σε θέματα σύνθεσης και προσωπικού των ενόπλων δυνάμεων και των δυνάμεων ασφαλείας. Για τα θέματα αυτά θα απαιτείτο η διαβούλευση και συναίνεση μεταξύ των δύο κορυφαίων οργάνων της Κυπριακής Δημοκρατίας. Ανάλογη δικοινοτική αντίληψη με δικαίωμα αρνησικυρίας διατρέχει και τα λοιπά όργανα της Κυπριακής Δημοκρατίας, όπως είναι η Βουλή. Στην εκτελεστική εξουσία σύμφωνα με το Σύνταγμα ο πρόεδρος διορίζει τους επτά Ε/Κ και ο αντιπρόεδρος τους τρεις Τ/Κ υπουργούς της κυβέρνησης. Υπήρχε μέριμνα στο σύνταγμα, ώστε ένα από τα υπουργεία Άμυνας, Εξωτερικών ή Οικονομικών να ανατίθεται σε έναν εκ των τριών τ/κ υπουργών. Η δε στελέχωση της δημόσιας υπηρεσίας ακολουθεί κατανομή ποσοστώσεων που αντιστοιχούν σε 70% Ε/Κ και 30% Τ/Κ. Τέλος, το σύνταγμα προέβλεψε, σχετικά με τις κοινοτικές συνελεύσεις και τους μεγάλους δήμους, διατάξεις με αρμοδιότητες σε θέματα εκπαιδευτικά, μορφωτικά, προσωπικού θεσμού, που ευνοούν την τ/κ κοινότητα. Η εφαρμογή τους προϋπέθετε νόμο που ποτέ δεν εξεδόθη κατά την τριετή ομαλή λειτουργία του συντάγματος.

⁵¹ Βλ. Παπαδημητρίου, 1997, σσ. 36 και 62.

⁵² Βλ. Μαρκίδης, 2010, σ. 188.

⁵³ Βλ. Μαρκίδης, 2010, σσ. 192 και 205.

⁵⁴ Το *veto* στην εκτελεστική εξουσία έχει οδηγήσει συνταγματολόγους (όπως ο Γ. Παπαδημητρίου) στην θεώρηση ότι εδραιώνεται μια μορφή δυαδικής αρχής.

Το σύστημα του δικοινοτισμού, ή δυαδισμού ή συναινετισμού (*consociationalism*), όπως τον θεμελίωσε θεωρητικά ο Ολλανδός πολιτικός επιστήμονας Arendt Lijphart, για διαιρεμένες κοινωνίες, είναι ένα πολύ προωθημένο σύστημα διακυβέρνησης για ένα μικρό σε έκταση και πληθυσμό κράτος, μάλιστα δε όταν τα μεγέθη των κοινοτήτων δεν είναι συγκρίσιμα.⁵⁵ Συνέβαλε σε έναν ακραίο διπολισμό. Ένα εγχείρημα εξίσωσης των ετεροτήτων και υποχρεωτικής συναίνεσης για τη λειτουργία του ενιαίου κράτους. Ο συναινετισμός, με την έννοια της διανομής εξουσιών ανάμεσα σε εκπροσώπους και αιρετά όργανα των δύο κοινοτήτων στη διακυβέρνηση, δεν προέκυψε ως αποτέλεσμα της ελεύθερης βούλησης των ενδιαφερομένων συστατικών κοινοτήτων, ούτε έτυχε κατά τη φάση της πρώτης λειτουργίας της Κυπριακής Δημοκρατίας της ουσιαστικής συγκατάθεσης και αποδοχής από την πλευρά της πλειοψηφίας. Αντίθετα, είχε την αρνητική προδιάθεση της μειοψηφίας που επεδίωκε να παρουσιαστεί ως συνεταιίρος και συγκυρίαρχος (γι' αυτό και πρόβαλε συχνά τον όρο λειτουργική ομοσπονδία, επιχειρώντας να στρεβλώσει το είδος της πολιτειακής οργάνωσης) και έτσι τα περιθώρια επιβίωσης ή λειτουργικότητας του εγχειρήματος ήταν εξαρχής μειωμένα.

Το σύστημα του συναινετισμού ή συναινετικής δημοκρατίας, όπως έχει αναπτύξει ο Lijphart, δεν προϋποθέτει εδαφικό χωρισμό, ούτε διαιρεί την κυριαρχία της επικράτειας. Ούτε συγγέται με την οργάνωση του κράτους σε ομοσπονδιακή δομή, η οποία προϋποθέτει υφιστάμενες χωριστές εδαφικές ενότητες που θα αντιστοιχούσαν σε κάθε μια κοινότητα. Τέτοια προϋπόθεση δεν συνέτρεχε στην περίπτωση της Κύπρου. Το σύστημα του συναινετισμού αφορά σε διανομή εξουσιών της Δημοκρατίας, τις οποίες αναλαμβάνουν τα όργανα προερχόμενα κατά ποσοστά από κάθε μια από τις κοινότητες. Κατά κανόνα, όπως παρατηρεί ο Lijphart, η διανομή με τις μειοψηφούσες κοινότητες προϋποθέτει και την εξασφάλιση, ενισχύοντάς τις με το δικαίωμα αρνησικυρίας, προκειμένου να αποτραπεί η πλειοψηφία να επιβάλει αποφάσεις στις ανίσχυρες κοινότητες ή να επιχειρήσει αφομοίωση ή όποια άλλη απόφαση που θα τις επηρέαζε αρνητικά σε σχέση με το καθεστώς που απολαύουν σε μια πολιτεία.⁵⁶ Σε ένα τέτοιο σύστημα οι μειοψηφούσες κοινότητες δεν υπολογίζονται ως μειονότητες, αλλά συμμετέχουν ποσοστιαία στην κυβέρνηση. Ένα προωθημένο όσο και εύθραυστο για κάθε εποχή σύστημα διανεμητικής διακυβέρνησης, το οποίο, όπως υπογραμμίζεται, απαιτεί για την καθιέρωσή του τουλάχιστον τη συναίνεση της πλειοψηφίας και την καλόπιστη συνεργασία για τη λειτουργία και ευόδωση των κοινών στόχων του κράτους.

Ειδικότερα στην Κύπρο, η επιβολή ενός τέτοιου *sui generis* προτύπου μέσα από τη δικοινοτική δομή και τη δυαδική αρχή οργάνωσης του πολιτεύματος, ώστε

⁵⁵ Βλ. Lijphart, 1999, σ. 41 επ.

⁵⁶ Βλ. σχετική ανάλυση στο Ν. Περισιάνης, «Η Κατάρρευση του Δικοινοτικού, Συναινετικού Κράτους: 1960-1963», στο Χρυσόστομος Περικλέους, *Κυπριακή Δημοκρατία, Επώδυνη Πορεία*, (Αθήνα: Παπαζήσης, 2010), σ. 238 επ.

να μην υπάρξει συσχετισμός ανάμεσα σε πλειοψηφία και μειονότητα, ήταν ένας επώδυνος συμβιβασμός με την προοπτική ότι η αμοιβαία δυσπιστία και ο ανταγωνισμός, λόγω διαφορετικών καταβολών και προσανατολισμών, θα οδηγούσε σε μια συνεργασία που προαπαιτεί την αμοιβαία εμπιστοσύνη και τον κοινό στόχο. Παράλληλα, το σύστημα αυτό πέρα από τη σκοπιμότητα της ανάθεσης αρμοδιοτήτων και εξουσιών στην ασθενέστερη τ/κ κοινότητα, παρότι προσφέρει ενωτική λύση σε φυγόκεντρα κράτη, φαίνεται ότι στην περίπτωση της Κυπριακής Δημοκρατίας δεν κατάφερε να γεφυρώσει διαφορές μεταξύ των δύο κοινοτήτων ή να συνεισφέρει στην ενότητα αντί της φυγόκεντρης συμπεριφοράς μέσα σε μια εύθραυστη πολιτεία. Η τ/κ κοινότητα μάλιστα, επειδή διέθετε το δικαίωμα της αρνησικυρίας, θα ήταν ανελαστική στις απαιτήσεις της και στα κεκτημένα της, αφού για κρίσιμα θέματα, όπως της φυσιογνωμίας του κράτους ή των προσανατολισμών ή της ουσιάς και αποτελεσματικής οργάνωσής του, δεν θα ήταν δυνατόν να λαμβάνονται αποφάσεις χωρίς τη συγκατάθεσή της. Το δικαίωμα της αρνησικυρίας, καθώς και οι συνθήκες εγγύησης με τις ασφαλιστικές δικλίδες της υπέρ της διατήρησης του συστήματος που επέβαλαν οι συμφωνίες του 1959, λειτουργούσαν υπέρ της τ/κ κοινότητας με πρόφαση το ενδεχόμενο μήπως η ε/κ πλευρά ως ηγεμονεύουσα στην διακυβέρνηση επιχειρήσει μετά την ανεξαρτησία την ένωση.⁵⁷ Παρόλα αυτά, το αίτημα της ένωσης, έστω και μόνο διακηρυκτικά, διετηρείτο ως προοπτικός στόχος, αντανάκλωντας το συλλογικό υποσυνείδητο, που ενίσχυε, όμως, την σκόπιμη καχυποψία της τ/κ πλευράς περί των προθέσεων της πλειοψηφίας. Πολλές δε διατάξεις που ευνοούσαν την τ/κ κοινότητα δεν φέρονταν από τους ε/κ προς νομοθετική υλοποίηση. Από την άλλη πλευρά, δημιουργούσε αίσθημα αδικίας στην ε/κ κοινότητα, γιατί δεν είχε την ευχέρεια ελέγχου της κυβερνητικής πολιτικής που ετίθετο υπό τον όρο της συναίνεσης με τη μειοψηφία, η οποία θα καιροφυλακτούσε ώστε να εξουδετερώσει ή να ανταλλάξει μέσω του *veto* αποφάσεις της πλειοψηφίας. Η διχοτόμηση, από την άλλη πλευρά, παρέμενε ένας προοπτικός στόχος της τ/κ πλευράς και απλώς η συναινετική επιλογή ήταν γι' αυτήν μια ενδιάμεση φάση. Τις δυσχέρειες λειτουργίας του συστήματος κατέδειξε με την αποχώρησή της, όταν η ε/κ πλευρά πρότεινε αναθεώρηση του συντάγματος σε 13 σημεία.⁵⁸ Παράλληλα, έθετε τις βάσεις για υλοποίηση του εγχειρήματος χωρισμού της. Τις αγεφύρωτες αντιλήψεις και διαφορές που και λόγω αρχής στη συνοίκηση παρέμειναν μάλλον ακραίες δεν κατάφερε να ενώσει το σύστημα του εύθραυστου αλλά και απρόθυμου από την ε/κ πλευρά συναινετικού κράτους του 1960.

⁵⁷ Μετά το 1963-64, μετά την ατυχή πρόταση για αναθεώρηση του συντάγματος, η τουρκοκυπριακή ηγεσία επιχείρησε να σφετεριστεί τις αρμοδιότητες που κατείχαν όργανα εκλεγμένα από την κοινότητά της και να τις μετατρέψει σε πλήρεις εξουσίες των τουρκοκυπριακών θυλάκων, αποσκοπώντας σε σταδιακή διχοτόμηση. Για τα ιστορικά βλ. Π. Πολυβίου, *Μακάριος, Τα Τρία Λάθη*, (Αθήνα: εκδ. Καστανιώτη, 2009), σσ. 17-29.

⁵⁸ Βλ. και εκτιμήσεις στο Περιστιάνης, 2010, σ. 243 επ.

9. Εγγυήσεις

Σχετικά με τον απαρχαιωμένο θεσμό των διεθνών εγγυήσεων: Οι συνθήκες εγγύησης και το επιβαλλόμενο σύνταγμα ανήκουν στη λογική του Lancaster House. Ποιο είναι το σκεπτικό και πώς εκτυλίσσεται σε κάθε περίπτωση; Στη διαδικασία της παραχώρησης ανεξαρτησίας, σύμφωνα με την αντίληψη αυτή βρετανικής κοπής, η πρωτογενής συντακτική εξουσία, δηλαδή του εγχώριου αντιπροσωπευόμενου πληθυσμού, θεωρείται αδιανόητη, ειδάλλως ματαιώνεται η παραχώρηση της ανεξαρτησίας. Η πρώην αποικιακή δύναμη αποχωρώντας δεν αφήνει μόνο τα σύνορά της ή τον πολιτισμό της, αλλά καταρτίζει το σύνταγμα που θα ακολουθήσει υποχρεωτικά, και χωρίς δυνατότητα μεταβολής του, η νέα πολιτεία στην οποία μεταβιβάζει την κυριαρχία. Τα συντάγματα των πρώην βρετανικών αποικιών και κτήσεων καταρτίζονταν στο Λονδίνο από ειδικούς ή εμπειρογνώμονες και κατόπιν ετίθεντο υπόψη της ενδιαφερόμενης εγχώριας ηγεσίας, που έπρεπε να δέχεται ή, τέλος πάντων, να αποκτά γνώση περί αυτών πριν από την έναρξη της ισχύος τους. Τα συντάγματα δεν αφορούσαν μόνο στην εσωτερική οργάνωση αλλά και σε *checks and balances* μεταξύ των πληθυσμιακών συνθετικών της κάθε πολιτείας, έτσι ώστε αφενός μεν να αποφευχθεί η συγκέντρωση εξουσίας σε μια μόνο πληθυσμιακή ομάδα και αφετέρου να διασφαλισθεί η ενότητα μέσω της διάχυσης εξουσίας και να διαιωνίζεται η διαιτητική παρεμβατικότητα της πρώην αποικιακής διοίκησης. Επιστέγασμα όλων αυτών των κατασκευών ήταν μια ασφαλιστική δικλίδα, όπως η συνθήκη εγγύησης στην Κυπριακή Δημοκρατία. Στόχος ήταν να δεσμευτεί η νέα χώρα με ένα συγκεκριμένο είδος πολιτειακών θεσμών και διακυβέρνησης. Το είδος αυτό είχε τύχει ευρείας χρήσης στην Αφρική. Όπως φαίνεται, η Βρετανία δεν πρωτοτύπησε στο Κυπριακό. Αντίστοιχα, με την επίκληση του στόχου της σταθερότητας και της εγγυημένης ασφάλειας το ίδιο πρότυπο επιχειρήθηκε και στη Βοσνία Ερζεγοβίνη: μια post-imperialist αντίληψη.

10. Συμπερασματικές εκτιμήσεις

Το πολίτευμα στηριγμένο στον δικοινοτισμό ή τη δυαδική αρχή αποτελεί απόκλιση από τη δημοκρατική αρχή που αναγορεύθηκε σε οργανωτικό θεμέλιο κάθε πολιτεύματος που προέκυψε από την ανεξαρτησία των πρώην αποικιών. Ο τρόπος επιβολής του *sui generis* προτύπου διακυβέρνησης των συμφωνιών του 1960 ως θεμελίου του πολιτεύματος απέχει κατά πολύ από τον κανόνα της πλειοψηφίας. Το πρότυπο, αντίθετο στη βούληση της πλειοψηφίας, συνέβαλε σε διπολισμό και αποδείχθηκε αναποτελεσματικό, κατέρρευσε δε μέσα σε τρία έτη. Παρόλα αυτά, ίσως αναρωτιόμαστε, μήπως η αυτοδιάθεση δεν ασκήθηκε στην Κύπρο. Δεν είναι όμως έτσι. Η αυτοδιάθεση είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ανεξαρτησία. Με την ανεξαρτησία του ο κυπριακός πληθυσμός εδραίωσε την αυτοδιάθεσή του. Παρά τις εξελίξεις, είτε το 1963-64 είτε το τραγικό 1974, είτε το 1983 η Κυπριακή Δημοκρατία διατήρησε τη διεθνή προσωπικότητά της, έχει συνέχεια, πράγμα που της το αναγνωρίζει σταθερά η διεθνής κοινότητα. Από το 2004 είναι μέλος της ΕΕ. Συμμετέχει

δε στο σύνολο των διεθνών θεσμών πλην του ΝΑΤΟ. Η εκπροσώπηση της χώρας από την ε/κ πλευρά δεν αμφισβητείται· απεναντίας οι αποσχιστικές κινήσεις έχουν ακυρωθεί και όπως έχει υπαινιχθεί το ΔΔΧ στη γνωμοδότησή του περί Κοσόβου, οι αποφάσεις του ΣΑ ακυρώνουν κάθε πιθανότητα ανάδειξης άλλης οντότητας στην κυπριακή επικράτεια διασφαλίζοντας με τον τρόπο αυτό την επιδιωκόμενη ενότητά της.

Το 1960 όντως δεν ικανοποιήθηκε η πλειοψηφία, ενώ η εσωτερική διαίρεση μπορεί να είναι ορατή. Είναι δυνατόν να γυρίσουμε το χρόνο πίσω ξεκινώντας από το σημείο μηδέν κι απαιτώντας αναδιάταξη της πολιτείας σε μια προσπάθεια ορθής εφαρμογής της αντι-αποικιακής αυτοδιάθεσης κατά τα πρότυπα του 1960, ή ένα σύστημα ισχυρού ενιαίου κράτους; Αμέσως μετά την τουρκική εισβολή του 1974 η ελληνική πλευρά κατέθεσε στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων το σύστημα των συμφωνιών Ζυρίχης και Λονδίνου του 1959 ως την καλύτερη λύση έναντι της διαφαινόμενης διχοτόμησης. Τη διαίρεση που θα μετέτρεπε σε επιχείρηση ολοκλήρωσης το δικοινοτικό σύστημα του 1960, επέβαλε ως τετελεσμένο γεγονός με τη βιαιότητά της η τουρκική εισβολή. Η αναπόληση ανακλά το ευκαταίο, αλλά η ροή των εξελίξεων δρομολογεί ένα νέο κεφάλαιο συνοίκησης στο πλαίσιο μιας αναζητούμενης ομοσπονδίας σε τροποποίηση των συμφωνιών Ζυρίχης 1959.⁵⁹

⁵⁹ Βλ. και τις καταληκτικές παρατηρήσεις εν είδει σεναρίων περί το μέλλον του Κυπριακού, στο Άγγελος Συρίγος, *Σχέδιο Ανάν, Οι Κληρονομίες του Παρελθόντος και οι Προοπτικές του Μέλλοντος* (Αθήνα: Πατάκης, 2005), σ. 493 επ.

